

інтернатного типу, зокрема особистісних чинників. Це дозволить з'ясувати, як ті чи інші риси характеру підлітка можуть ускладнювати чи полегшувати йому процес адаптації в закладах інтернатного типу.

1. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі / М. І. Блажівський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 1. – С. 234–242.
2. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі / Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 3. – С. 55–61.
3. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів : словник / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик ; рец. І. М. Стариков. – К. : Професіонал, 2007. – 512 с.
4. Дейниченко Л. Психологічні особливості соціалізації підлітків, які навчаються в закладах інтернатного типу [Електронний ресурс] / Л. Дейниченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. – 2014. – Вип. 2. – С. 24–27. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknur_2014_2_9.
5. Кумарина Г. Ф. Школьная дезадаптация / Г. Ф. Кумарина // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 4. – С. 41–45.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 446 с.
7. Психология : Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевича. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Ромм М. В. Философия и психология адаптивных процессов : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / М. В. Ромм. – М. : Изд-во Моск. психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2006. – 296 с.
9. Філіпов М. Психофізіологія людини : навч. посіб. / М. Філіпов. – К. : МАУП, 2003. – 250 с.

УДК 159.9:316.6

Оксана Чуйко

ПЕРЕЖИВАННЯ ЧАСУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості переживання часу студентською молоддю. Досліджено рівні сформованості життєвих перспектив студентів-випускників. Проаналізовано співвідношення типів переживання часу та рівнів сформованості життєвих перспектив, а також ставлення опитуваних до ситуації суспільної нестабільності. Встановлено, що високий рівень сформованості життєвих перспектив характерний опитуваним з домінуючою часовою перспективою майбутнього, середній рівень -- опитуваним з домінуючою часовою перспективою позитивного минулого та домінуючою часовою перспективою гедоністичного теперішнього, а низький - із часовою перспективою негативного минулого.

***Ключові слова:** переживання часу, життєві перспективи, життєві цілі, суспільна нестабільність.*

In the article the features of students' experiencing of time are considered. The levels of life perspectives of graduate students are investigated. It is analyzed the correlation of time experience types and levels of life perspectives and the attitude of respondents to the situation of social instability. It was found that the high level of life perspective formation is related to the interviewees with dominant future time perspective, the average level – to the interviewees with dominant time perspective of positive past and dominant time perspective of hedonistic present and the low level – with time perspective of negative past.

Keywords: *time experience, life perspectives, life goals, social instability.*

Актуальність дослідження. Сучасний стан українського суспільства активізував проблему переживання часу, оскільки криза, відсутність надійних соціальних орієнтирів спричинили виникнення почуття розгубленості, непевності в майбутньому – як особистісному, так і суспільному. Особливо гостро це питання постає перед молодими людьми, які тільки-но починають свій дорослий життєвий шлях пов'язують власні перспективи на майбутнє із закінченням ВНЗ. Виникає необхідність у поясненні того, що відбувається, куди спрямований суспільний розвиток та які можливості надає суспільство для професійної та особистісної самореалізації. Суспільна нестабільність змушує людину по-новому переживати час власного життя, переосмислювати минуле, теперішнє і майбутнє, змінювати цілі, плани, очікування. У таких умовах часто спостерігається установка на виникнення в найближчому майбутньому тільки негативних подій. Для психологічної науки і практики проблема часу та його переживання надзвичайно важлива, оскільки жодна сфера життя і діяльності людини не існує поза часовим фактором, поза плануванням і структуруванням життєвих цілей і планів, мотивів та дій. Тому актуалізується проблема вивчення переживання часу як чинника формування життєвих перспектив студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню життєвої перспективи як складової життєвого шляху особистості присвячено роботи як вітчизняних, так і зарубіжних авторів: Р. Ахмеров, Я. Васильєв, Є. Головаха, В. Ковальов, І. Кон, А. Кронік, О. Лисенко, А. Орлова та ін. Проблемами осмислення власного життєвого шляху, зокрема адекватного ставлення до майбутнього як одного із чинників розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості, займалися Г. Балл, Є. Головаха, Л. Карамушка, З. Кісарчук, І. Кон, Т. Коттл, О. Кронік, С. Максименко, В. Моляко, В. Рибалка, Т. Титаренко, З. Шабарова. До дослідження психологічного часу звертались О. Головаха, Є. Кронік, В. Мухіна, І. Ральникова, Ю. Стрелков та ін. Недостатньо вивченою є проблема зв'язку особливостей переживання часу та формування життєвих перспектив молоді людини в умовах суспільної нестабільності.

Метою дослідження є аналіз співвідношення особливостей переживання часу та рівнів сформованості життєвих перспектив студентів-випускників у період суспільної нестабільності.

Виклад основних положень. Під перспективою життя розуміється система цінностей і цілей, реалізація яких, згідно з уявленнями людини, дозволяє зробити її життя найбільш ефективним. До життєвих перспектив

відносять сукупність обставин та умов життя, які за інших рівних умов створюють для особистості можливість оптимального життєвого просування. Структурними одиницями життєвої перспективи є ціннісні орієнтації, життєві цілі та плани. Наявність життєвої перспективи є необхідною умовою цілісності життєвого шляху людини, адже вона спрямовує її життя, надає йому повноти й осмисленості, дозволяє в найскладніший кризовий період себе реалізовувати [1, 3, 8]. Життєві перспективи тісно пов'язані з переживанням часу. Маючи цілісну картину майбутнього, дальність життєвих планів і цілей, людина надає часу осмисленості, а визначеність майбутнього, своєю чергою, його диференційованість, реалістичність мотивує людину в період сьогодення на досягнення поставлених цілей у часовій перспективі. Переживання часу у нашому дослідженні розуміється як ставлення особистості до її минулого, теперішнього і майбутнього, а також емоційне ставлення до кожного окремого періоду життя людини [2, 8].

Для проведення дослідження обрано такі методики: “Опитувальник часової перспективи Зімбардо”[5], тест “Смисложиттєві орієнтації”[6], “Лінія життя”, міні-твір про відношення до суспільної нестабільності.

У дослідженні взяло участь 42 опитуваних – студенти четвертого курсу спеціальності «Психологія», «Філософія» та «Соціологія» філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Згідно з результатами дослідження серед опитуваних домінує часова перспектива позитивного минулого (38,1%). Часова перспектива майбутнього характерна для 21,4% опитуваних. Часова перспектива негативного минулого представлена в 7,1% опитуваних, а часова перспектива фаталістичного теперішнього наявна у 4,8% опитуваних. Співвідношення типів часової перспективи та рівнів сформованості осмисленості життя представлено в таблиці 1. Згідно результатів кореляційного аналізу виявлено обернену кореляцію між шкалою негативного минулого та показниками осмисленості життя [4].

Згідно з результатами кореляційного аналізу виявлено залежність між показниками часової перспективи негативного минулого й низького рівня осмисленості життя та обернену кореляцію із показниками високого рівня осмисленості життя. Часова перспектива позитивного минулого перебуває в прямому зв'язку із середнім рівнем осмисленості життя та в оберненому – із високим рівнем. Часова перспектива гедоністичного теперішнього має обернений кореляційний зв'язок із високим рівнем осмисленості життя. Серед показників часової перспективи майбутнього виявлено обернену кореляцію із показниками низького рівня осмисленості життя та пряму – із показниками середнього рівня.

Детальний аналіз п'яти категорій опитуваних дозволяє виділити такі особливості.

Співвідношення типів часових перспектив та рівнів осмисленості життя у студентській молоді

Типи часових перспектив	Кількість, %	Рівні сформованості осмисленості життя в межах певного типу часової перспективи, %		
		Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Часова перспектива майбутнього	21,4		77,7	22,3
Часова перспектива гедоністичного теперішнього	28,6	25	67	8
Часова перспектива фаталістичного теперішнього	4,8		50	50
Часова перспектива позитивного минулого	38,1	25	75	
Часова перспектива негативного минулого	7,1	100		

Серед опитуваних з домінуючою часовою перспективою позитивного минулого виявлено нижченаведені характеристики: високий рівень усвідомлення цілей у житті – 6,25%, середній – 81,25%, низький – 12,5%; високий рівень процесу життя – 12,5%, середній – 50%, низький – 6,25%; середній рівень результативності життя – 81,25%, низький – 18,75%; високий рівень локусу контролю – життя – 3%, середній – 81,25%; високий рівень локусу контролю – Я – 18,75%, середній – 81,25%; високий рівень локусу контролю – життя – 31,25%, середній – 62,5%, низький – 6,25%. Ці дані свідчать про наявність чітких реальних цілей у житті та готовність до їх втілення, що дозволяє стверджувати про уявлення зазначеної групи опитуваних про себе як про сильних особистостей, які мають достатньо свободи вибору для того, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей та уявлень про його сенс.

Минуле наповнене такими подіями: народження, школа, хобі. Позитивне ставлення до минулого може відображати приємні події, які людина дійсно пережила, або свідчити про вміння виокремлювати позитивний досвід з найважчих ситуацій. У теперішньому часі в опитуваних даної групи домінують мотиви навчання, роботи над собою. У майбутньому опитувані даної групи вбачають наступні перспективи: закінчення університету, одруження, сім'я, пошук роботи, купівля нерухомості, кар'єрний ріст, подорожі, започаткування власного бізнесу, хобі. Слід відзначити домінування в опитуваних даної групи позитивного ставлення до виокремлених перспектив.

Суспільна нестабільність, на думку опитуваних даної групи, чинить на них певний вплив: відчуття обманутості, несприятливе економічне становище, співпереживання, тривога, нейтральність. Виявлено емоційні характеристики

сприйняття студентами вказаної групи наявної суспільної ситуації в країні загалом: сум, обурення, тривога, нерозуміння.

Прогнозування майбутнього опитуваними виражається мовними конструктами на кшталт: «все зміниться, але не скоро», «віра у краще, щасливе майбутнє».

Тобто опитуваним із домінуючою часовою перспективою позитивного минулого характерні домінування середнього рівня осмисленості життя загалом, середнього рівня складових осмисленості життя: сформованості життєвих цілей, процесу життя, результативності життя, контролю над життям і над власним Я. Переважає сум, обурення, тривога, нерозуміння як емоційне реагування на ситуацію соціальної нестабільності. Виявлено наявність сформованих перспектив і позитивне емоційне ставлення до майбутнього.

Опитуваним з домінуючою часовою перспективою гедоністичного теперішнього притаманні такі характеристики.

Цілі в житті характеризуються високим рівнем у 8,3% опитуваних, середнім – у 67%, низьким – 25%; процес життя досягає високого рівня у 25%, середнього – у 67%, низького – у 8,3%; результативність життя має середній рівень у 100% опитуваних; локус контролю – Я має високий рівень у 25%, середній – у 75%; локус контролю – життя високий рівень має у 33%, середній – у 58,3%, низький – у 8,3%.

Значущі події минулого опитувані описують так: народження, школа, університет, веселощі, подорожі. Характерними подіями теперішнього для даної групи опитуваних є навчання в університеті, близькі стосунки, студентське життя. Представники зазначеної групи насолоджуються всім, що приносить задоволення, й уникають усього, що вимагає зусиль або дотримання правил. Орієнтовані на короткострокові виграші. У часову перспективу майбутнього представники цієї групи включають наступні компоненти: подорожі, робота, сім'я, кар'єрний успіх, пенсія.

Вплив суспільної нестабільності названа група описує як: нейтральний, економічна нестабільність, негативний. Ставлення до ситуації: негативне, скептичне, нейтральне, дискомфортне. Ставлення до майбутнього опитувані даної групи характеризують за допомогою тверджень: щасливе, позитивне налаштування, надія на зміни.

Таким чином, студентам із домінуючою часовою перспективою гедоністичного теперішнього характерні переважання середнього рівня осмисленості життя загалом, середнього рівня складових осмисленості життя: сформованості життєвих цілей, процесу життя, результативності життя, контролю над життям та над власним Я. Домінують негативні емоції й частково емоційна нейтральність як реагування на ситуацію соціальної нестабільності. Однак, виявлено певні цілі на майбутнє та оптимістичне ставлення до можливостей у майбутньому.

Характеристика переживання часу опитуваних із домінуючою часовою перспективою майбутнього представлена наступними рисами. Високий рівень цілей у житті притаманний 22,2% опитуваних, середній – 77,7%; високий

показник процесу життя – 66,6%, середній – 33,3%, середній рівень результативності життя присутній – 88,8%, низький – 11,2%; високий рівень локусу контролю – Я – у 44,4%, середній – у 55,6%; високий показник локусу контролю – життя є у 33,3%, середній – у 66,6%. Тобто, в даній групі опитуваних практично не зустрічається низький рівень за субшкалами осмисленості життя.

Минуле у цій групі опитуваних наповнене такими спогадами: народження; пригоди дитинства; друзі; подорожі; школа; університет. Теперішнє описують твердженнями: університет; навчання; робота; задоволеність життям; хобі; саморозвиток. Перспективами майбутнього вважають: щасливе життя; подорожі; робота; одруження; сім'я; нові знайомства; самоосвіта; власний бізнес; онуки; хороша старість.

Ставлення до ситуації сьогодення: негативне; байдуже; стурбоване. Вплив ситуації описується так: напруга; неспокій; негативність; байдужість; зневіра. Ставлення до майбутнього описується через наступні мовні конструкції: перспективне; покращення економіки; інтригуюче.

Отже, серед опитуваних даної групи домінує середній рівень осмисленості життя, середній і високий рівні сформованості компонентів осмисленості життя. Виявлено негативне, байдуже, стурбоване ставлення до ситуації сьогодення; ставлення до майбутнього: перспективне, покращення економіки. Виокремлено усвідомлювані перспективи, варто відзначити їх різноманіття.

Досліджувані із домінуванням часової перспективи негативного минулого характеризуються нижченаведеними особливостями переживання часу.

Так, низький рівень цілей у житті, процесу життя – у 100% опитуваних, середній рівень результативності життя – у 25%, низький – у 75%; середній рівень локусу контролю – Я – у 25% опитуваних, низький – у 75%; середній рівень локусу контролю – життя у 25%, низький – у 75% опитуваних.

Основними подіями минулого даної групи опитуваних є: народження; здобуття різного роду навичок; школа. Теперішнє: університет, що сприймається у негативному світлі. Майбутнє: придбання нерухомості; матеріальна забезпеченість; старість як негативна характеристика.

Ставлення до ситуації в країні: пригнічує; дуже погане; нейтральне. Уявлення про майбутнє: невизначеність; все, можливо, налагодиться. Вплив ситуації представники характеризують як нейтральний.

Таким чином, в даній підгрупі домінують низькі рівні сформованості цілей у житті, процесу і результативності життя, відчуття впливу на власне життя. Негативне ставлення до минулого може бути пов'язане з реальним неприємним досвідом або з переоцінкою подій як несприятливих. Теперішнє сприймається крізь призму однієї ситуації, яка має несприятливе емоційне забарвлення. Ставлення до суспільної нестабільності несприятливе, частково нейтральне. Ставлення до майбутнього – це невизначеність, деяка надія на краще.

Часову перспективу фаталістичного теперішнього представлено наступними даними дослідження. Високий рівень цілей у житті має 100% опитуваних; високий рівень процесу життя – 50%, середній – 50%; середній рівень результативності життя – 50%, низький – 50%; високий рівень локусу контролю Я – 100%; високий рівень локусу контролю – життя – 50%, середній – 50%.

Минуле розглядається через спогади, пов'язані з дитячим садочком, школою. В теперішньому основним є сім'я. Майбутнє пов'язане із навчанням, закінченням університету, родиною, дітьми. Опитувані цієї групи чекають, коли фортуна до них повернеться, але не мають нічого, на що могли б з упевненістю покластися в майбутньому.

Також виявлено негативне ставлення до суспільної ситуації. Вплив нестабільності суспільстві розглядається за допомогою таких мовних конструктивів, як «економічно не вигідно», «жахливий». Відповідно, уявлення майбутнього характеризується як «похмуре».

Отже, серед опитуваних зазначеної групи виявлено середній і високий рівні осмисленості життя, високий рівень сформованості життєвих цілей. Виокремлено бачення життєвих планів на майбутнє. Проте, досліджено домінування негативного емоційного реагування на майбутнє загалом. Це може свідчити, що, хоча життєві цілі й сформовані, виникають сумніви в можливостях їх реалізації в майбутньому, що несприятливо відображається на формуванні життєвих перспектив.

У всіх досліджуваних також відзначилась нечіткість професійного спрямування.

На основі результатів дослідження рівнів сформованості осмисленості життя, рівнів сформованості компонентів осмисленості життя (життєвих цілей, процесу життя, результативності життя, контролю над життям та над власним Я), виокремлення майбутніх цілей та їх різноманіття, емоційного ставлення до майбутнього можна виокремити три рівні сформованості життєвих перспектив: високий, середній, низький. В основі високого рівня – середній та високий рівні осмисленості життя, наявність чітких цілей на майбутнє. Середній рівень виокремлено за показниками середнього та низького рівнів осмисленості життя, чітких чи неозначених цілей. Низький рівень характеризується низьким рівнем осмисленості життя, домінування невизначеності життєвих цілей.

Високий рівень сформованості життєвих перспектив характерний опитуваним з домінуючою часовою перспективою майбутнього. У даній групі простежується тенденція до негативної емоційної реакції на суспільну нестабільність сьогодення, проте домінує позитивне ставлення до майбутнього, наявність чітких планів. Середній рівень пов'язують з домінуючою часовою перспективою позитивного минулого, з домінуючою часовою перспективою гедоністичного теперішнього. Цій групі характерні сум, тривога у ставленні до ситуації нестабільності в суспільстві, але переважає оптимістичне ставлення до майбутнього. Низький рівень сформованості життєвих перспектив притаманний опитуваним із часовою перспективою негативного минулого. У

зазначеній групі домінує негативне чи байдуже ставлення щодо нестабільності суспільства, невизначеність щодо майбутнього. Неоднозначною виявилася група із домінуючою часовою перспективою фаталістичного теперішнього. Середній та високий рівні осмисленості життя й сформованості життєвих цілей певною мірою вказують на високий або середній рівні сформованості життєвих перспектив. Проте, негативне ставлення до майбутнього (і теперішнього) може свідчити про сумніви щодо можливостей реалізації вище сформульованих цілей або незначне емоційне задоволення від їх досягнення. Тому ми не можемо говорити про високий чи середній рівень сформованості життєвих перспектив у вказаній групі.

Виходячи з результатів емпіричного дослідження, отримуємо наступні **висновки:**

- високий рівень сформованості життєвих перспектив співвідноситься із часовою перспективою майбутнього, позитивним ставленням до майбутнього, не зважаючи на негативну оцінку сучасної ситуації суспільної нестабільності;
- середній рівень сформованості життєвих перспектив співвідноситься із часовими перспективами позитивного минулого та гедоністичного теперішнього, негативним ставленням до нестабільності суспільства в теперішньому та оптимістичним ставленням до майбутнього;
- низький рівень сформованості життєвих перспектив пов'язаний із часовою перспективою негативного минулого, негативним чи байдужим ставленням до сучасної суспільної нестабільності та домінуванням відчуття розгубленості й невизначеності щодо майбутнього.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення переживання часу як чинника формування професійних цілей особистості, дослідження соціально-психологічних чинників переживання часу студентами, гендерних особливостей переживання часу студентами.

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Болотова А. К. Развитие самосознания личности: временной аспект / А. К. Болотова // Вопросы психологии. – 2006. – № 2., С. 116 – 126.
3. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Е. И. Головаха // Психология личности в трудах отечественных психологов / под ред. Л. Куликова. – СПб. : Питер, 2000. – С. 256 – 269.
4. Гутич О.Ю. Переживання часу як чинник формування життєвих перспектив студентів-випускників в умовах суспільної нестабільності : дипломна робота на здобуття ОКР «Бакалавр» : напряму підготовки 6.030102 «Психологія» // О. Ю. Гутич; наук. керівник Чуйко О. М. – Івано-Франківськ, 2015. – 67с.
5. Зимбардо Ф. Дж. Опросник временной перспективы Зимбардо. /Ф. Дж. Зимбардо // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.studfiles.ru/preview/3302778/>.
6. Леонтьев Д. А. Тест «Смысло-жизненные ориентации» / Д. А. Леонтьев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psycabi.net/testy/256-test-smyslozhiznennye-orientatsii-metodika-szho-d-a-leontev>

7. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен ; под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2004. – 608 с.
8. Титаренко Т. М. Життєвий вибір як рушійна сила особистісної світобудови / Т. М. Титаренко // Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / [за ред. Т. М. Титаренко]. – К. : Міленіум, 2005. – С. 9–46.